

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

П.А. Денисенко,

Сумський державний університет, м. Суми

У роботі розглянуті особливості інноваційних змін з позицій концепції сталого розвитку. Особливу увагу приділено аспекту інтелектуалізації господарської діяльності в умовах переходу до «суспільства знань» та роль соціального капіталу в цьому процесі. Запропонована загальна модель оцінки інтелектуалізації соціального капіталу регіону чи країни на основі врахування економічної, соціальної та екологічної складових життя та професійної діяльності людини.

Ключові слова: *інновації, сталий розвиток, суспільство знань, соціальний капітал, інтелектуалізація господарської діяльності.*

В работе рассмотрены особенности инновационных изменений с позиций концепции устойчивого развития. Особое внимание уделено аспекту интеллектуализации хозяйственной деятельности в условиях перехода к «обществу знаний» и роль социального капитала в этом процессе. Предложена общая модель оценки интеллектуализации социального капитала региона или страны на основе учета экономической, социальной и экологической составляющих жизни и профессиональной деятельности человека.

Ключевые слова: *инновации, устойчивое развитие, общество знаний, социальный капитал, интеллектуализация хозяйственной деятельности.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У сучасних умовах постійних інноваційних змін, які відіграють роль все більш вагомого фактора розвитку соціально-економічних систем, головною конкурентною перевагою стає здатність створювати, накопичувати, розподіляти і застосовувати нові знання. Формалізовані та неформальні канали передачі необхідної інформації інноваційного характеру, здатність окремих осіб та цілих колективів сприймати нові для себе підходи та застосовувати їх у повсякденному виробничому процесі визначає тепер успішність як окремого співробітника, так і організації в цілому.

Усе частіше для професійної ділової людини акцент робиться на такі особливості особистісної інтелектуальної роботи, як:

- постійне врахування рівня пристосованості людського фактора до змін у виробництві та умовах праці;
- нестандартні умови прийняття управлінських рішень;
- підбір команд талановитих інноваційно налаштованих співробітників та організація колективного творчого процесу, спрямованого на практичний результат.

Продуктивна робота в таких непростих умовах потребує постійного формування та удосконалення навичок та накопичення досвіду як загального саморозвитку особистості, так і безпосередньо її інтелектуальних та навчальних здібностей та їх залучення до розв'язання поточних задач. Більше того, індивідуальні можливості до утворення нових знань, їх збереження, поширення та застосування стають недостатніми для ґрунтовних інноваційних змін у системі. Тому в цьому процесі організаційного навчання враховується така складова як соціальний капітал – багатозначний термін, що стосується продуктивних

зв'язків між людьми та їх вплив на підвищення ефективності системи в цілому.

За таких умов найголовнішим завданням сучасного підприємства стає пошук адекватних методів і способів ефективного використання його стратегічних активів і в першу чергу їх нематеріальної складової - інтелектуального, знанневого потенціалу. Таким чином, особливої актуальності набуває «створення» нової моделі фахівця-економіста, спрямованого саме на інноваційний розвиток шляхом народження нових ідей та їх умілого використання в господарській практиці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідники ще починаючи з другої половини ХХ століття на заході та на рубежі ХХ – ХХІ століть у вітчизняних дослідженнях, визначають принципово нові трансформаційні процеси у світовому господарстві. Ще Пітер Друкер у своїй книзі “The Age of Discontinuity” розглядає знання як центр сучасного суспільства і фундамент його економіки та соціальної активності. Деніел Белл, у свою чергу, використовує термін «суспільство знань» у контексті своєї дискусії про виникнення постіндустріального суспільства і саме знання знову називає вже його базовим ресурсом. Той самий Белл відзначає, що його теорія перш за все стосується змін у соціальній основі суспільства, яка поряд із державним адмініструванням і культурою складає громаду. Зміни в соціальній структурі, яку Белл відносить передусім до «економіки, технології та системи зайнятості», - в першу чергу обумовлені так званним осьовим принципом теорії суспільства, а саме концентрацією теоретичного знання [1, с. 625]. Останнє виконує, таким чином, подвійну функцію: є як основою виділення стратегічних планів у суспільстві, так і ресурсним джерелом майбутніх інновацій. Тобто, згаданий вище осьовий принцип пов'язаний з управлінням соціальними змінами в постіндустріальному суспільстві і для нього.

У даний час постіндустріальне суспільство - це перш за все різнопланові відносини між людьми. І організовується воно не навколо координації роботи людей з машинами і без них для виробництва товарів і послуг, а на базі знань. Тому бажаний стандарт життя в умовах постіндустріальної економіки визначається тепер не кількістю товарів, а якістю життя, яке відображається у вільному доступі до таких послуг і можливостей, як охорона здоров'я, освіта, відпочинок, витвори мистецтва.

Окремо варто відзначити при цьому еколого-економічні взаємозв'язки суспільної системи і зростаючу їх важливість для сталого розвитку. Екологічний спосіб життя, обумовлений екологічним способом мислення, який, у свою чергу, має бути вихований із самого дитинства системою екологічної освіти, визначає повсякденний побутовий вибір на користь зменшення свого власного, так званого «екологічного сліду» (ecological footprint). У масштабах регіонального чи національного господарства інтелектуальна спрямованість на економію енергетичних та природних ресурсів, обмеження згубного впливу виробничої системи на довкілля забезпечують контакт людини з її природним середовищем, уможливають зміну міського оточення на альтернативне з метою покращання стану здоров'я та дуже часто навіть емоційного стану людини, стимулювання її творчих прагнень та бажання самовдосконалення.

Разом з тим у виробничій сфері все більше робіт, виконуваних людьми, вимагають теоретичних знань. На думку того самого Белла: «Головним ресурсом постіндустріального суспільства стають наукові кадри» [2, с.14]. Дійсно, перелічені вище аспекти зачіпають сферу культурно-інтелектуального розвитку як окремої особистості, так і

розвиток груп людей на рівні окремої організації і навіть суспільства в цілому. Знання як фактор інноваційного розвитку згадується фактично в усіх теоріях сучасного суспільства. Його вплив описується поряд з так званою культурною зосередженістю (cultural centrality), суспільною активністю або політичним впливом. Загальне завдання забезпечення сталого екологічно збалансованого розвитку при цьому формулюється як зниження рівня культурної ентропії одночасно зі збільшенням числа наявних культурних цінностей, що відповідають бажаним для організації та суспільства в цілому.

Подібні суспільні перетворення уже на початку XXI століття все частіше досліджуються і в роботах вітчизняних вчених. Так, наприклад, академік А.Чухно [3, с.42] виділяє особливості сучасної постіндустріальної стадії цивілізаційного прогресу, зокрема, панівне становище інформаційно-інтелектуальних технологій, які разом із підвищенням загальної ефективності господарських систем докорінно змінюють самі умови їхнього економічного розвитку. До цього періоду люди жили в умовах обмеженості ресурсів, раціональне використання яких було предметом вивчення економічної науки. Тепер сучасні інформаційно-інтелектуальні технології дають можливість зняти ці обмеження. Названі зміни умов господарювання дозволяють досліджувати такі нові категорії як інтелектуальний капітал [4, с.49], виділяючи їх як окремі (часто вирішальні) фактори сучасного виробництва та створення доданої вартості. Разом з тим подібне узагальнення окремих тенденцій соціально-економічного розвитку в принципово нову стадію, поширене на заході, вітчизняними дослідниками сприймається неоднозначно. Так, проф. С.Мочерний ставить під сумнів достатність накопичених у роботах західних дослідників фактів для виділення принципово нової теорії або концепції, і доводить, що постіндустріальне суспільство поки що є швидше науковою абстракцією соціального ладу, ніж відображенням нового характеру соціально-економічних відносин у сучасному світі [5, с.53]. Проте, незважаючи на теоретичні розбіжності в оцінках, не викликає сумніву, що початок XXI століття характеризується стрімкими змінами технологічного способу виробництва в усіх його визначальних ланках, якісними змінами в господарській структурі, самому характері економічного зростання. Це вимагає відповідного переосмислення системи цінностей та мотивації, наших уявлень про критерії розвитку суспільства. Стале соціально-економічне зростання (в Україні зокрема та в масштабах світового господарства в цілому) може бути досягнуте лише на інноваційній основі при активному використанні науково-інноваційних розробок та за умов нової інноваційної політики [6, с.4].

Отже зміна парадигми економічного розвитку в індустріально розвинених країнах заходу відбулася ще наприкінці XX століття. Україна ж відчуває цей поступ у міру інтеграції до європейського та загальносвітового економічного простору. Наприклад, в економічній сфері так званий «інформаційний працівник» (knowledge worker) представляється носієм як свіжих інноваційних ідей, так і змістовного професійного досвіду для впровадження пропонованих змін у життя. Стає все більш значущою роль творчих працівників, що приносять свої особливі підходи у сфері організаційної, науково-технічної і екологічної культури. Додатковим підсилюючим чинником тут є інформаційні технології. У результаті їх використання дослідниками відзначається поглиблення взаємодії між працівниками одночасно з посиленням індивідуального потенціалу кожного окремого працівника. Останнє обумовлене зростанням рівня технічного забезпечення персоналу і зміною самого характеру роботи (динамічність ухвалення рішень і збільшення творчої складової). Аналіз структури сумарних капітальних активів у

країнах заходу за двісті років (1800-1998рр.) показує постійне збільшення (див. рис.1) частки людського капіталу, пов'язаного із розвитком професійних та особистих навичок, які сприяють зростанню продуктивності і таким чином утворюють додаткову вартість до тієї, яка була витрачена, в тому числі, й на розвиток вказаних навичок, частка традиційного фізичного капіталу при цьому суттєво зменшується [7, с. 71].

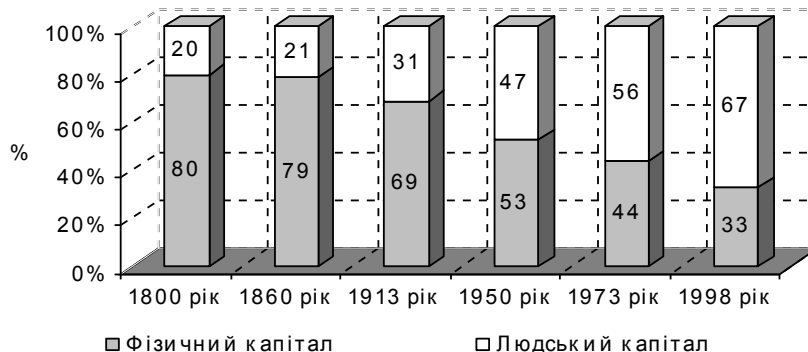

Рисунок 1 -- Структура капіталу в країнах Заходу 1800-1998 рр.

Уже в ХХІ столітті на професії з переважанням інтелектуальної праці припадає основний приріст зайнятості в таких розвинених країнах, як США (85%), Великобританія (89%), Японія (90%) [8, с.84], що дає право порівнювати ці національні господарства з теоретичною концепцією «економіки знань». Перед ученими це ставить питання вироблення відповідного ставлення до впровадження інноваційних ідей і в Україні, інтелектуальний потенціал якої експерти називають головним чинником потенційного економічного прориву за прикладом Японії, Сінгапуру, Південної Кореї.

У сучасній економічній теорії виділяються три основні версії ринкової економіки [9, с.28-29] залежно від умов порівняння цін на товари та послуги (P) з граничними витратами на їх розроблення та виробництво (MC). Найбільш поширеною є т.зв. смітсіанська (яка відповідає ідеям А.Сміта), в умовах якої конкурентна боротьба виробників та покупців призводить до рівноваги на ринку товарів та послуг при рівності цін відповідним граничним витратам ($P=MC$). Така ситуація описує більшість звичних товарів, які виробляються зі звичних матеріальних ресурсів. Разом із тим, існує особлива група економічних благ, при споживанні яких витрати на їх утворення не зростають. Це різні інформаційні товари, витвори культури, продукти наукових досліджень, знання. Цей варіант ринкової економіки носить ім'я Й.Шумпетера та є основою т.зв. інформаційного суспільства. Саме перехід від першого варіанта до другого і спостерігається в умовах розбудови постіндустріального суспільства та «економіки, що базується на знаннях». Третій варіант (баумолівський, на честь У. Баумоля) складають ті економічні продукти, наприклад, культури, освіти та науки, витрати на виробництво яких значно перевищують відповідні доходи від їх реалізації на ринку (т.зв. «хвороба цін»). Враховуючи, що без виробництва товарів цієї групи неможливе виникнення й більшості благ шумпетеріанської ринкової економіки, які б забезпечували стабільний інноваційний прогрес та постійне зростання добробуту, названий варіант слід також віднести до передумов сталого суспільного розвитку.

Таким чином, наприкінці ХХ століття визначилися дві основні тенденції соціально-економічного розвитку: проникнення інформаційного наповнення в ключові елементи господарської системи та посилення взаємозалежності економічних та соціальних інститутів на міжнародному рівні. Це визначило зміну в пріоритетності факторів виробництва – на перше місце стало виходити використання інформаційно-інтелектуальних технологій та поширення навичок їх застосування. Разом з тим виявилася необхідність урахування ефективності особистісних взаємозв'язків у колективі. Творчий потенціал організацій підвищився, та разом з тим виникла необхідність координації креативно-інноваційних починань між окремими членами виробничих груп та самими групами заради максимізації спільних результатів. Індивідуальний характер інтелектуальних здібностей та сприйняття призводить до вирішальної ролі соціальних зв'язків та міжособистісної взаємодії в забезпеченні інноваційно спрямованого розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувавши дослідження наведених авторів та зарубіжний практичний досвід з оцінки показників суспільно-економічного сталого розвитку, можна дійти висновку про необхідність окремого виділення ролі соціальних факторів у досягненні сталого суспільно-економічного розвитку та включення їхньої оцінки до показників інтелектуального потенціалу соціо-еколого-економічних систем у сучасних умовах необхідності постійних інноваційно спрямованих змін.

Тому метою дослідження є аналіз особливостей інтелектуалізації господарської діяльності в умовах системного переходу до «економіки, яка базується на знаннях», а також виділення ролі соціального капіталу в цьому процесі.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аспекти інноваційно спрямованого розвитку України були зазначені, наприклад, у загальнодержавному проекті «Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки», що була схвалена Президентом 28 квітня 2004 року саме «з метою реалізації стратегічних пріоритетів економічного та соціального розвитку України щодо забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальної переорієнтації економічної політики, створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі». Один з наукових керівників проекту, проф. А. Гальчинський, на той момент відзначав у своїх аналітичних дослідженнях передусім необхідність для вітчизняної економіки завершення індустріального циклу свого розвитку з одночасним забезпеченням позитивної динаміки економічного зростання.

Зокрема, період 2004-2015 років поділявся на три етапи з окремими запланованими темпами зростання певних макроекономічних показників: виробництва (ВВП), інвестицій в основний капітал (ІОК), реальних доходів населення (РДН) та інфляції у вигляді індексу споживчих цін (ІСЦ) (див. табл.1 на основі прогнозних (п) показників [10, с.11] та [11, с.47], а також фактичних (ф) даних держкомстату та НБУ). Так, перший етап (2004-2005рр.) відводився на формування інституційних, фінансових та організаційних передумов для подальшого розвитку. Другий (2006-2009рр.) – визначався як період комплексної модернізації та утвердження основних принципів та ключових механізмів «структурно-інноваційної моделі соціально-орієнтованої економіки». Нарешті, третій (2010-2015рр.) етап мав стати своєрідним закріпленням стійких темпів економічного зростання з одночасним акцентом на вирішення широкого кола проблем поліпшення добробуту громадян.

Таблиця 1 – Середні темпи приросту планових та фактичних макроекономічних показників «Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки», % до попереднього року

Період	ВВП		ІОК		РДН		ІСЦ	
	п	ф	п	ф	п	ф	п	ф
2004-2005	4,9	7,3	12	14,2	8,8	21,7	6,1	11,2
2006-2009	7,2	0,2	12,6	-3,1	7,7	5,6	5,2	15,6
2010-2015	5,7	-	11,8	-	6,3	-	4,5	-

На даний момент вже можна порівняти макроекономічні показники, заплановані на перші два етапи, з фактично досягнутими. Загальним висновком тут може бути визнання другого етапу ще не завершеним у відведений йому період часу з різних причин. За всіма показниками, незважаючи на перевищення плану у першому періоді (включаючи рівень інфляції), у другому спостерігається відставання, окрім індексу споживчих цін (що тим більше не є задовільним). Загальний економічний спад 2009 року, наприклад, нівелював планове щорічне зростання ВВП у заплановані 7% в 2006 та 2007 роках та довів майже до нуля результуючий середній показник за період. Інвестиції в основний капітал взагалі зупинили зростання та почали зменшуватися (майже наполовину в 2009 році). Останнє особливо небезпечно для планів завершення індустріального етапу розвитку вітчизняної економіки, зважаючи, що основні фонди більшості підприємств все ще вимагають оновлення.

Окремо слід відзначити, що разом із традиційними формами капіталу та активів, прямо чи опосередковано задіяних у виробництві, дослідниками все частіше виділяються принципово нові фактори нарощення вартості бізнесу. При розгляді як суспільства в цілому, так і окремої організації можна говорити про ключове значення специфічних інтелектуальних стосунків між людьми як необхідної умови успішного інноваційного розвитку. Як правило, такі стосунки і зв'язки називають загальним терміном «соціальний капітал» [12, с.8]. Сучасні дослідники відзначають, що ще в 50-х роках ХХ ст. саме цей нібито абстрактний фактор визначав зростання ВВП до 10%, а в 90-х роках він досяг у середньому 20-25 %. Особливо це стосується таких країн, як Швеція, Великобританія, Данія, Франція, Німеччина, Японія та ін. [13, с.47]. Разом з тим виділяються такі його складові, як соціально-політичний, соціально-економічний, науково-технічний та інноваційний розвиток. На нашу ж думку, для безпосереднього детального аналізу узагальнених умов становлення саме інтелектуальної складової зазначеного вище соціального капіталу можна виділити три основні рівні.

Макрорівень: робота міжнародних і державних інститутів зі стимулювання наукоємного виробництва з відповідною заміною ним експлуатації природних ресурсів. Також тут можна відзначити суспільні умови, які пропонуються громадянам для їх інтелектуального розвитку, у тому числі їх реалізації в професійній сфері.

Мікро-рівень: системи управління знаннями окремої організації, що сприяють адаптації до умов ринку, які постійно змінюються, що також обумовлюють напрями довгострокового розвитку підприємства. Разом з тим і на цьому рівні важливі умови, пропоновані організацією для професійного розвитку її співробітників з їх участю у загальному процесі створення, обміну і впровадження нових знань.

Особистісний рівень: містить у собі постійний процес пошуку шляхів самовдосконалення для окремого індивідуума в плані інтелектуального і фізичного розвитку (зміцнення здоров'я), вироблення корисних життєвих

і професійних навиків. Становлення носіїв особливої організаційної, соціальної і екологічної культури.

Для оцінки та більш чіткого визначення інтелектуальної складової соціального капіталу як передумови інноваційно-спрямованого розвитку національної господарської системи необхідна методологія оцінки. Для чого схожої мети дослідники виділяють окремий показник «інтелектуальний капітал» та відносять до його структури людський капітал, капітал установи та капітал взаємодії з інститутами ринку [14, с.9]. Проте оскільки згідно з концепцією сталого суспільного розвитку людське життя і діяльність відбувається в трьох основних сферах: екологічній, економічній та соціальній, - можна запропонувати такий узагальнений показник:

$$ISC = f(S, E_c, E_{co}),$$

де ISC – індекс інтелектуалізації соціального капіталу; S, E_c, E_{co} – агрегована оцінка відповідно соціальних, економічних і екологічних чинників інтелектуальної складової інноваційного розвитку.

Виділені три основні складові активної діяльності людини в контексті сталого розвитку можуть бути представлені такими показниками.

Соціальна сфера, передусім формується за допомогою спілкування людей між собою. Особливою формою спілкування тут є сприйняття досягнень культури попередніх поколінь. Тому ключовими показниками тут можуть бути доступність інформаційно-комунікаційних технологій (як основа обміну досвідом із сучасниками) і наявність інститутів культури і творчості, що зберігають досягнутий інтелектуальний рівень для майбутніх поколінь.

Економічна сфера, покликана до забезпечення самореалізації індивіда в його професійному виборі. Стартовим майданчиком для цього процесу служить система освіти. Проте найбільшу інтелектуальну насиченість тут становить сектор приватного (найчастіше малого) бізнесу. Саме реалізуючи власний проєкт в агресивному ринковому середовищі, підприємець вимушений постійно шукати інноваційні рішення для подальшого розвитку або ж просто виживання серед конкурентів. Таким чином, ця складова інтелектуального розвитку суспільства може бути охарактеризована можливостями безперервної освіти впродовж усього життя, перспективами відкриття власної справи.

Екологічна сфера, найчастіше обговорюється в контексті сталого розвитку. У той самий час саме взаємозв'язок між виробничою системою і суспільними інститутами в області їх взаємодії з навколишнім середовищем може створити необхідні умови для збереження здоров'я і максимальної продуктивності людини, його спрямованості на розвиток і пошук інноваційних рішень. Тут варто врахувати розвиненість рекреаційного сектору, рівень системи охорони здоров'я із просуванням ідей здорового способу життя, наприклад, без куріння і зловживання алкоголем.

Свій вплив на інтелектуальну складову соціального капіталу мають такі загальні негативні чинники, як бідність, безробіття, поширеність душевних захворювань. Усе це безпосередньо або опосередковано складає процес розвитку інтелектуального потенціалу регіону, країни, суспільства в цілому і потребує бути врахованим у моделі з відповідним ваговим коефіцієнтом.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розроблення інтегральної оцінки розвитку соціального капіталу в його інтелектуальному аспекті дозволяє виділити проблемні регіони і чинники, які гальмують інноваційно-спрямований розвиток суспільства в

цілому та економіки зокрема. Таким чином, формується основа для ухвалення управлінських і організаційних рішень для їх усунення.

Разом з тим потребують певного уточнення фактори усіх трьох складових показника інтелектуалізації в конкретних умовах застосування щодо певної організації на рівні регіону чи порівнянно з національними господарствами окремих країн. Також одночасно з деталізацією самого показника потребує доопрацювання алгоритм його використання в практиці прийняття управлінських рішень на відповідному адміністративному рівні.

SUMMARY

INTELLECTUAL ASPECT OF SOCIAL CAPITAL IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

*P.A. Denysenko,
Sumy State University, Sumy, Ukraine*

This work represents a review of the innovative transformations features from the viewpoint of the sustainable development concept. The special attention is spared to the intellectualization aspect of economic activity in conditions of transition towards the «knowledge society» and role of social capital in this process. The general estimation model of social capital intellectualization of region or country is offered on the basis of taking into account the economic, social and ecological constituents of human life and professional activity.

Key words: innovation, sustainable development, knowledge society, social capital, business intellectualization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Социально-экономические проблемы информационного общества: монография [Текст] / под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н., доц. М. В. Брюханова. - Сумы: Университетская книга, 2010. - Вып. 2. - 896 с.
2. Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting.* New York: Basic Books.
3. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України [Текст] / А.А. Чухно // Економіка України. - 2001. - №11. - С.42-49.
4. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку [Текст] / А.А. Чухно // Економіка України. - 2002. - № 11. - С. 48-55.
5. Мочерний С.В. До питання про постіндустріальне суспільство [Текст] / С.В. Мочерний // Економіка України. - 2002. - № 9. - С. 52-58.
6. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України [Текст] / Б.Данилишин, В. Чижова // Економіка України. - 2004. - № 3. - С. 4-11.
7. Рогов С.М. Государство и общественное благо: мировые тенденции и российский путь. [Текст] - М., Институт США и Канады РАН, 2005.
8. Экономика знаний [Текст] / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. - СПб.: Питер, 2003. - 528 с..
9. Грінберг Р. Держава в економіці знань [Текст] / Р.Грінберг // Економіка України. - 2008. - №10. - С. 28-39.
10. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України [Текст] / А.Гальчинський, С.Львовчкін // Економіка України. - 2004. - № 6. - С. 4-11.
11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» [Текст] / А. Гальчинський, В. Гесць та ін. - Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416с.
12. Hans Westlund Social Capital in the Knowledge Economy: Theory and Empirics, Springer - Verlag, Berlin, Heidelberg, 2006.
13. Стежко Н. Роль соціального капіталу в забезпеченні інноваційного розвитку [Текст] / Н. Стежко // Схід. - 2010. - № 1(101). - С. 47-51.
14. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань [Текст] / А. М. Колот // Економічна теорія. - 2007. - № 2. - С. 3-14.

Надійшла до редакції 22 квітня 2011 р.